

УДК: 930.25:355.083(438:477=162.1)“1918/1939” DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2022.22-23.3636>
ORCID ID: 0000-0002-4458-6272

ОРГАНІЗАЦІЯ МЕДИКО-САНІТАРНОЇ СЛУЖБИ ВІЙСЬКА ПОЛЬСЬКОГО У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (листопад 1918 – лютий 1919 рр.)

Володимир РУТАР

к.і.н., абсолювент Варшавського університету,
стипендіят Вишеградського фонду
e-mail: rutar.volodymyr@gmail.com

Проаналізовано становлення медичної служби Війська Польського на перших етапах польсько-української війни у Східній Галичині, встановлено і доповнено відомості про медико-санітарний персонал, побут хворих у лікарнях, а також окреслено низку проблем, які доводилося вирішувати командуванню, щоб покращити надання допомоги хворим воякам.

Ключові слова: Військо Польське, медико-санітарна служба, Східна Галичина.

В умовах початку польсько-українського протистояння у Східній Галичині виникла нагальна потреба в організації військово-медичної служби. Дня 1 листопада 1918 р. Начальне Командування Війська Польського (НК ВП), перебуваючи у край скругному становищі, призначило Леслава Венгриновського на посаду Санітарного шефа польських сил у Львові, а Леґа Глузінського його ад'ютантом¹. Цього ж дня, командування встановило розмір заробітної платні медиків. Лікарі з офіцерським званням отримували платню бойових офіцерів, лікарі котрі не мали ранги поручника, медики – хорунжого, санітарки – 10 кор., помічники – 6 кор., а санітари – 8 кор. денно².

У місті швидко організовано мережу перев'язувальних пунктів. Уже 1 листопада такі пункти з'явилися при вулицях Малецького, 3 (санітарки Станіслава Келбінська, Іза Щесцікевічовна і Марія Здобницька) і Словацького, 18 (Юзефа Здиньчук-Закревська, Марія Гамерська-Віткевічова і Ірена Пьотровська-Ромерова). Відтак 4 листопада відкрито ще два нових перев'язувальних пункти. Один з них, № 8, в районі Високого Замку при вул. Театинській, 4 де несли службу Яніна Ручайовна, Станіслава Лянґнеровна, Марія Якубік-Прохніцька, Марія Квятковська і ін. Наступний в будинку сестер Феліціянок при вул. Немцевіча, 1. Зміна лінії фронту в наступні дні змусила

¹ Volodymyr Rutar, “Organizacja polskich sił zbrojnych podczas walk z Ukraińcami we Lwowie (1–21 listopada 1918 r.) według materiałów archiwalnych Wojskowego Biura Historycznego i Archiwum Akt Nowych”, *Przegląd Środkowo-Wschodni*, Nr 5, (Warszawa, 2020): 208.

² Koncept norm uposażenia za służbę w Wojsku Polskim, Wojskowe Biuro Historyczne (далі – WBH), zesp. I.341.1, sygn. 71, k. 153–154.

командування закрити усі перелічені вище пункти, адже ті опинилися на підконтрольній українцям стороні³.

Від 6 листопада допомогу надавали в Домі Техніків з філіями у Кадетській школі і при вул. Вулецькій, у школі ім. Сенкевича, у жіночій в'язниці, в інтернаті Пірамовича, у школі Конарського, в будинку братів Альбертинів, у школі ім. Марії Магдалени, при вул. Кордецького, Свентокшиській, 11 і на Замарстинові. Дня 8 листопада з'явилися пункти при вул. Потоцького на розі Набеляка, в школі Марії Магдалени і в Рясне Польському. До складу перев'язувального пункту біля будинку братів Альбертинів входили комендант лікар Горнунг, лікарі Станіслав Чельни і Едвард Крайовський, санітарки Анна Змуркевічова, Ольга Наринаківна, Гелла Брутловна, Стефанія Коморовська, Анастасія Вуйціновна, Яніна Петрусівна, Кристина Тулігловещіна, Бояновська, Гелена Воліньська, Софія Ковай, Станіслава Залуська і Альбіна Дзедзінська, санітари – Леопольд Холова і Ромуальд Бояновський. У школі ім. Сенкевича працювало чотири лікарі і 48 осіб допоміжного персоналу. Вже 13 листопада 1918 р. тут перебувало 322 хворих і поранених. Усі санітарні патрулі вважалися нейтральними, а їх члени зобов'язувалися носити на рукаві пов'язки з червоним хрестом і мати відповідну посвідку. До 21 листопада у Львові організовано понад 20 перев'язувальних пунктів, частина з яких працювала цілодобово, інші надавали допомогу лише вдень⁴. Медичний персонал протягом усієї польсько-української війни також активно залучався до мобілізаційних комісій, на яких визначали рівень придатності рекрутів до військової служби⁵.

На ранок 4 листопада в школі Конарського з'явилися перші польські лікарі Тишка, Домашевіч, Адамчевський, Каліна, Косковський і медик Патрина. Наступного дня вони отримали приділ до різних відтинків фронту: перший очолив Каліна, другий – Хорновський, третій – Адамчевський, якого згодом замінив Валега, четвертий – Заячковський і п'ятий – Горнунг. До їх обов'язків належало проводити медичний огляд кожного дня о 7 год ранку. На Підзамчі лікаріві Войцеховському вдалося організувати медпункт. При вул. Крашевського, Сикстуській і Коперніка працювала санітарна колона ппор. Адама Солтисіка,

³ Ewa Maleczyńska “Harcerki lwowskie w listopadowej obronie Lwowa”, *Rocznik towarzystwa badania historii obrony Lwowa i województw południowo-wschodnich*, (Lwów, 1937): 100–101.

⁴ Volodymyr Rutar, “Organizacja polskich sił zbrojnych podczas walk z Ukraińcami we Lwowie (1–21 listopada 1918 r.) według materiałów archiwalnych Wojskowego Biura Historycznego i Archiwum Akt Nowych”, *Przegląd Środkowo-Wschodni*, Nr 5, (Warszawa, 2020): 209–210.; Rozkaz dzienny nr. 5, z dnia 8 listopada 1918 r., WBN, zesp. I.341.1, sygn. 76, k. 2.; Marjan Jakubowski i Stefania Pazandy'owa: *Z walk o Lwów 1918*, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка, рук. 5867/II, k. 3.

⁵ Володимир Рутар, “Мобілізація до Війська Польського у Східній Галичині під час польсько-української війни (листопад 1918 – липень 1919 рр.)”, *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*, Вип. 21, (Львів, 2020): 235–256.

до складу якої входили Анатолія Бегановна і Ванда Черкавська⁶. Від 10 листопада 1918 р. лікарями відтинків залишалися Каліна, Хорновський, Адамчевський, Горнунг і Войцеховський⁷.

НК ВП вирішило сформувати головний осередок надання медичної допомоги у Львові навколо місцевого шпиталю на Техніці. Дня 5 листопада 1918 р. його комендантом став лікар Адам Чижевич, якого 11 листопада замінив Александр Домашевич. Адміністративні справи провадив Казимир Круль, провіантові – ппор. Юліюш Шульц, склади – Ян Красвський, військову адміністрацію – ппор. Вацлав Несвятковський, кухню – Артур Белохлавський, склади провіанту – Станіслав Ордон, допоміжний персонал – Роман Балохлавак і Юзеф Серетні. Лікарями працювали Генрік Гілгенрейнер, Алексеевич, Еміль Вессчі, Адольф Ваторек, Леон Чаплінські, Ігнацій Мазанек, Тадеуш Шанявський, Юліюш Драк і Армос; медиками – Казимир Ольшевські, Станіслав Шиманович, Владислав Потецкі, Єжи Шеффнер, Генрік Бек, Казимир Завадські, Юліюш Сігал, Леслав Служинські, Верхрадська, Густав Новацак, Єлена Катзувна, Роберт Регер і Станіслав Вінценз. Надання медичної допомоги у шпиталі № 1 забезпечував допоміжний персонал у кількості 50 осіб і трьох ординансів. Уже 15 листопада у штаті лікарні на Техніці перебувало 42 лікарі і медики, 163 осіб чоловічого персоналу і 210 жіночого. В місті працювали мобільні санітарні патрулі під проводом Миколая Скіби, Тимуса Новака, Діонізія Германовського, Людвіка Краєвського, Мар'яна Ягларжа, Грегоржа Пйотровського і Емануеля Рошка⁸. Наказом Технічного відділу від 11 листопада 1918 р. оголошено про відкриття парку санітарних автомобілів при шпиталі на Техніці⁹. За твердженням Я. Гелли, таких патрулів було 12 з трьома санітарними автомобілями¹⁰.

Наказом № 7 від 7 листопада 1918 р. поруч з Будинком Інвалідів відкрито шпиталь № 2. Він був розрахований на 300 пацієнтів, а допомогу надавали в хірургічному, епідемічному і венеричному відділеннях. Комендантом шпиталю став пполк. Генрік Глясер, лікарями тут були Казимир Фріц, Людвік Ридигер, Здіслав Горецкі, Міхал Парілле і Леон Козьолковські. Начальником адміністративно-господарчої служби призначено ппор. Болеслава Домбровського, провіантової – Юліяна Лахціка і релігійної – Альфреда Добецького. При шпиталі працювала примітивна лазня на три ванни. Наприкінці

⁶ Rozkaz dzienny nr. 5, z dnia 8 listopada 1918 r., WBH, zesp. I.341.1, sygn. 76, k. 2.; Jan Gella, *Ruski miesiąc 1.XI – 22.XI 1918*, (Lwów, 1919): 198–201, 204.

⁷ Rozkaz dzienny № 7, Komenda Naczelną W.P. we Lwowie, Lwów 10/XI 1918, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 67, k. 14.

⁸ Volodymyr Rutar, “Organizacja polskich sił zbrojnych podczas walk z Ukraińcami we Lwowie (1–21 listopada 1918 r.) według materiałów archiwalnych Wojskowego Biura Historycznego i Archiwum Akt Nowych”, *Przegląd Środkowo-Wschodni*, Nr 5, (Warszawa, 2020): 208, 230.

⁹ Zdzisław Krzemiński-Nagody, “Wspomnienia o wojskach samochodowych w czasie listopadowej obrony Lwowa”, *Rocznik towarzystwa badania historii obrony Lwowa i województw południowo-wschodnich*, (Lwów, 1937): 91.

¹⁰ Jan Gella, *Ruski miesiąc 1.XI – 22.XI 1918*, (Lwów, 1919): 201.

січня 1919 р. відбулася зміна керівництва і його очолив майор Францішек Чеховіч. Цим самим наказом заборонено використовувати автомобілі Червоного Хреста не за призначенням або розміщувати на них кулемети¹¹. Вже 19 листопада в шпиталі № 1 вдалося збільшити кількість відділів. Відтак працювали хірургічний, венеричних захворювань, офтальмологічний, стоматологічний і неврологічний відділи. У шпиталі № 2 з'явився ще відділ шкірних захворювань. Відомо, що у гарнізонному шпиталі № 3 працювали медики Євгеній Каплан, Юліюш Вишинський і Александр Закревські, фармацевти – Едмунд Смалець, Альфред Кржановські і Владислав Двожанський¹².

З метою уніфікувати роботу медзакладів 7 листопада 1918 р. НК ВП встановила години прийому пацієнтів від 13.00 до 15.00. На дверях Політехніки вирішено щоденно вивішувати список поранених і загиблих під час львівських боїв¹³. Додатково тут розміщували оголошення про набір необхідних працівників. Один з таких шпиталів на Техніці шукав 20–30 жінок для прибирання у своїх палатах¹⁴.

Організаційні роботи тривали надалі, так що під керівництвом С. Бадзинського 11 листопада 1918 р. відкрито „Відділ здоров'я”. До його складу обрано лікарів Миколаєвського, Шрама, Чижевіча, Мазанека, Ваторека і Щурковського. Відділ оголосив звернення до лікарів, аби ті повідомляли про усі випадки епідемічних захворювань, обстежували трупи і видавали сертифікати смерті за встановлену винагороду в 10 кор. Керівники шпиталів зобов'язувалися складати звіти про кількість померлих у шпиталях. При цьому померлих у військових шпиталях вимагалось ховати поруч з Політехнікою, померлих у власних помешканнях – на Городецькому цвинтарі, а євреїв – на єврейському¹⁵.

З огляду на значну кількість хворих і поранених, для НК ВП важливим залишалось опанувати й інші лікарні на терені Східної Галичини. Вигідне стратегічне положення Перемишля давало можливість розвантажити переповнені лікарні Львова, використовуючи для цього залізницю. В самому

¹¹ Historia powstania szpitala epidemicznego W.P. we Lwowie, WBH, zesp. I.400, sygn. 3251, k. 1.; Volodymyr Rutar, “Organizacja polskich sił zbrojnych podczas walk z Ukraińcami we Lwowie (1–21 listopada 1918 r.) według materiałów archiwalnych Wojskowego Biura Historycznego i Archiwum Akt Nowych”, *Przegląd Środkowo-Wschodni*, Nr 5, (Warszawa, 2020): 208–209.; Krzysztof Kopociński, Zbigniew Kopociński, Czesław Jeśman, “Mjr dr Kazimierz Rudolf Fritz (1896–1979) – obrońca Lwowa, powstaniec warszawski, człowiek wielkiego serca i ducha”, *Lekarz Wojskowy*, Nr 3, (2017): 318.; Krzysztof Kopociński, Zbigniew Kopociński, Czesław Jeśman, “Szpital nr 2 i jego naczelną chirurg podczas Obrony Lwowa 1 – 22 listopada 1918 roku”, *Lekarz Wojskowy*, Nr 1, (2018): 89–90.

¹² Volodymyr Rutar, “Organizacja polskich sił zbrojnych podczas walk z Ukraińcami we Lwowie (1–21 listopada 1918 r.) według materiałów archiwalnych Wojskowego Biura Historycznego i Archiwum Akt Nowych”, *Przegląd Środkowo-Wschodni*, Nr 5, (Warszawa, 2020): 209.

¹³ *Pobudka*, nr. 2, Lwów, 7 listopada 1918 r., k. 4.

¹⁴ *Pobudka*, nr. 4, Lwów, 9 listopada 1918 r., k. 4.

¹⁵ *Pobudka*, nr. 6, Lwów, 11 listopada 1918 r., k. 4.

Перемишльська ситуація на початку листопада 1918 р. була складною, адже місто майже одразу потрапило до рук українців. Згодом активні бойові дії змінили становище на користь поляків. Перший медичний заклад, шпиталь № 10, захопив майор Стахевіч. До 5 листопада в ньому працювали майори-лікарі Юзеф Кржановські і Міхал Грабшейд та українець Степан Дмоховський. Уже 5 листопада С. Дмоховський став комендантом цього шпиталю, 13 – його змінив М. Грабшейд, від 19 листопада до 5 грудня очолював полк. Роман Гізінські. Дня 13 листопада шпиталь № 10 змінив назву на “Головний шпиталь Округу Перемишль”¹⁶.

У місті працював також “Військовий запасний шпиталь в Перемишлі на Засянні”. Першим його комендантом від 1 до 20 листопада 1918 р. був лікар Ян Оссадник, а далі полк. Станіслав Гілевич. Шпиталь складався з відділів для важко хворих, легко хворих, визначення придатності до військової служби і легеневих захворювань. Загальна кількість ліжок – 580. Вже від середини 1919 р. в ньому функціонували відділи венеричних захворювань, хірургічний, малярії і туберкульозу. З чотирьох лікарень у Перемишлі в листопаді 1918 р. функціонувало лише дві – запасний шпиталь № 2 і шпиталь залоги. При шпиталі працювала лазня і дезінфекційний пункт, якими завідував пор. Тадеуш Паньковський¹⁷.

Дня 15 листопада 1918 р. санітарним референтом Перемишльського військового округу призначено полк. лікаря Якуба Артза, а його заступником майора Крисаковського¹⁸. В Ярославі санітарним шефом повіту був Кароль Каровський, комендантом шпиталю № 1 лікар Бліндер, помічником ппор. Доб’єцький і № 2 лікар Кочвар¹⁹. Відтак 20 листопада 1918 р. з Кракова на допомогу Львову окрім так званої “Відсічі” вирушила санітарна експедиція. До її персоналу належали лікарі Заклінський, Ласковницький, Стронський і пор. Шуберт, медики – Скуржевська, Калленбахова, Солецька, Пахольська, Крафт і серж. Капіш. Завдання санпотягу № 20 полягало патрулювати на лінії Перемишль–Львів. Персонал складався: кап. Вілка-Вирвінський, кап. Заячківський, пор. Артвінський, ппор. Іржендовський і ін.²⁰. Відомо про ще один санпоїзд, який 22 листопада 1918 р. сформували на Головному дворці у

¹⁶ Historia Okręgowego Szpitalu cz. 10 w Przemyślu, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 239, k. 1.

¹⁷ L. dz. 1286/20 adj. Historia szpitala L. 2, Przemyśl, dnia 31 maja 1920, WBH, zesp. I.400, sygn. 3363, k. 1–4.

¹⁸ Rozkaz № 3, Polskie dowództwo okręgu wojskowego w Przemyślu, Przemyśl, dnia 15 listopada 1918, WBH, zesp. I.400, sygn. 1516, k. 2.

¹⁹ Rozkaz L. 1, Polska powiatowa komenda w Jarosławie, 4 listopada 1918, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 57, k. 1.

²⁰ Organizacja pociągu sanitarnego 20.I. Sztab Gen. Rozwadowskiego, 7/III 1919 r., WBH, zesp. I.341.1, sygn. 127, k. 44–45.

Львові. В його 6-ти вагонах вдалося розмістити 64 ліжко-місце і 480 місць для сидячих. Залога потяга складалася з 2 медиків і 2 медсестр²¹.

Наприкінці листопада 1918 р. у Львові працювали лікарня на Техніці, запасний епідемічний шпиталь № 2 і шпиталь братів Альбертинів при вул. Клепарівській коменданта пор. Чельного, єврейський шпиталь, санаторій Червоного Хреста на Личаківській, 107, хірургічна клініка, шпиталь „Фундація хворих”, шпиталь залоги, перев’язувальний пункт і перев’язувальний пункт польської санітарної служби. Впродовж листопадових боїв у Львові міські лікарні надали допомогу 453 цивільним особам, з яких померло 108²². Упродовж 22 – 24 листопада прибуло ще 42 поранених, з яких 7 померло²³. За іншими даними польські лікарі надали допомогу 1090 хірургічним хворим, з яких 790 поляків і 300 українців. При цьому 269 осіб не вдалося врятувати. Втрати серед медичного персоналу не менш вражали – загинуло 439, з яких 8 лікарі²⁴.

На українському боці під час листопадових боїв існувало 12 медичних пунктів. У них надано допомогу 112 пораненим, з яких 10 померло. Серед поранених було 87 поляків, 6 українців, угорець, 7 євреїв і 2 осіб невстановленої національності. Серед поранених – 19 жінок і 93 чоловіки. До статистики не враховувалися пацієнти, що отримали допомогу в хірургічній клініці при університеті, санаторію Червоного Хреста, загальному шпиталю і перев’язувальному пункті при Ветеринарній академії. Одним з найкращих був перев’язувальний пункт № 16 в школі св. Софії, поблизу Стрийського парку, під керівництвом Станіслава Бродецького, а також пункт № 1 при вул. Зелений, 5а проф. Цешинського, № 6 на площі Академічній медика Павловського і № 19 при вул. Варненчика Гаслоровського. Не працювали пункти № 7 при вул. Зелений, 22 і № 12 при вул. Фредра, 7. Як твердить В. Сулімирський, в польській санітарній службі працювало 13 лікарів, 10 слухачів медицини, три слухачки, 53 санітарок, помічниці і кур’єрок, чотири санітари і п’ять хлопців для різних доручень. Відзначилися лікарі Цешинський, Вічинський, Панек і Похорецький, слухачі медицини Лазаревич, Павловський, Томашевський, Кауфман, Святкевіч, Селзер, Бродецькі, Яворські, Гасьоровський, Мачевський і Схустеровна. Ліга Жінок опікувалася кількома перев’язувальними пунктами: при вулицях Потоцького, 27; Городоцькій, 16; Турецькій, 3 і на площі Академічній²⁵.

²¹ Oddział sanitarny. Odcinek IV. Raport, Lwów, 22.XI.1918 r., WBH, zesp. I.341.1, sygn. 118, k. 2.

²² Wykaz statystyczny ranionych mieszkańców miasta Lwowa opatrzonych przez szpitali i zakłady Czerwonego Krzyża przed dniem 22 go listopada 1918, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 68, k. 1.

²³ Wykaz statystyczny cywilnych mieszkańców m. Lwowa ranionych 22, 23 i 24 listopada 1918 a opatrzonych przez szpitali i zakłady Czerwonego Krzyża 1918, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 68, k. 1.

²⁴ Krzysztof Kopociński, Zbigniew Kopociński, Czesław Jeśman, “Szpital nr 2 i jego naczelný chirurg podczas Obrony Lwowa 1–22 listopada 1918 roku”, *Lekarz Wojskowy*, Nr 1, (2018): 91.

²⁵ Wit Sulimirski, “Grupa Sokół-Macierz”, *Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918, Relacje uczestników*, t. II, (Lwów, 1936): 592–594.

Уже після зайняття Львова поляки продовжили пристосовувати свою медичну службу відповідно до нових умов. Відтак 23 листопада 1918 р. санітарним шефом польських сил призначено Болеслава Королкевіча²⁶. Наказом № 23 від 26 листопада полковим лікарем I полку стр. львів. призначено пор. Станіслава Войцеховського, батальйонними лікарями пор. Островського, ппор. Касевського і ппор. Адамчицького. Полковим лікарем II полку стрільців призначено пор. Каміну, батальйонів – ппор. Бенедикта Земельського, ппор. Заячківського і ппор. Артура Катуга²⁷. 28 листопада саншефом групи полк. Токаржевського призначено пполк. Коллатая²⁸.

Дня 25 листопада 1918 р. НК ВП закрило усі перев'язувальні пункти у Львові. Поранених і хворих перевели до гарнізонного шпиталю або лікарні № 1. При медпунктах відтинків залишалися лише легко хворі, венеричних скеровували до гарнізонного шпиталю. На Головному дворі відкрито санітарну станцію відсилки, а її комендантом призначено лікаря Дим'яновського²⁹.

Відтак 7 грудня 1918 р. гарнізонним лікарем Львова призначено полк. Леопольда Шийковського, саншефом команди міста і повіту лікаря майора Чеховіча³⁰, звільняючи з цієї посади майора Венгриновського³¹. Для швидшого транспортування хворих вояків з фронту вирішено організувати санітарні патрулі на залізниці. Один з перших створено 7 грудня при санпотязі № 20. Патруль складався з двох вагонів і локомотиви. Місцем дислокації обрано залізничний вокзал у Львові³². Вже 17 грудня комендантом того санпотягу призначено майора лікаря Людвіка Баумбаха-Мілковського³³. Через місяць, 6 січня, створено деташований залізничний санітарний патруль № 2, що складався з двох вагонів для хворих і поранених, по одному вагону для перев'язки і для персоналу, який також виділили з санітарного потяга № 20. Місцем дислокації обрано Перемишль. Згодом патруль мав повернутися до складу цього потягу³⁴.

²⁶ Michał Klimecki, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, (Warszawa, 2000): 146.

²⁷ Rozkaz dzienny № 23 z dnia 26 listopada 1918 r., Komendy miasta Lwowa, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 68, k. 44.

²⁸ Szef sanitarny dodatek do rozkazu 28/XI 1918 r., WBH, zesp. I.341.1, sygn. 92, k. 113.

²⁹ Rozkaz dzienny № 22 z dnia 25.XI.1918 r., Komendy miasta Lwowa, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 68, k. 41.

³⁰ L. prez. 83. – Mianowanie, L. prez. 84. – Mianowanie, Rozkaz Nr 15 Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 7 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 1.

³¹ Rozkaz dzienny № 35 z dnia 8 grudnia 1918 r., Komendy miasta Lwowa i powiatu, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 68, k. 73.

³² O.W. 53/VI. – Patrol sanitarny, Rozkaz Nr 15 Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 7 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 3.

³³ L. prez. 230. – Przydział, Rozkaz Nr 22, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 17 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 2.

³⁴ O.W. 53/VI. Sanitarna patrol kolejowa, Rozkaz Nr 8, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 9 stycznia 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 3, k. 3.

Одночасно прийнято санітарне розпорядження навести порядок в казармах і викупати вояків. Вимагалось побілити стіни, обробити підлогу гарячим лугом і продезінфікувати туалети, щоб очистити їх від черв'яків і вошей. Вояки зобов'язувалися кожного тижня змінювати білизну, двічі на місяць купатися і стригти коротко волосся. Команда плацу отримала завдання розробити програму відвідин підрозділами лазні при вул. Жовківській. Тут проводили і профілактику боротьби з педикульозом. Ще один подібний купальний заклад планувалося відкрити при вул. Янівській³⁵.

Лікували стоматологічні захворювання вояків у стоматологічній амбулаторії гарнізонного шпиталю і в стоматологічному інституті Львівського університету. Прийомні години від 9 до 12 і від 17 до 18. Обстеження і лікування для вояків відбувалося безкоштовно, а офіцери оплачували ціну закупівлі матеріалів зі 100% націнкою. В Університеті лікували лише стоматологічні захворювання, а кульові поранення і лицеві травми – у військових шпиталях Львова³⁶. В наступному наказі години праці змінено від 8 до 12. Інститут містився при вул. Зелений, 5а³⁷.

Дня 10 грудня 1918 р. полк. лікаря Павла Кучеру призначено комендантом бактеріологічної лабораторії. До її складу ввійшли кап. лікар Наполеон Гасляровський, хімік Станіслав Немчинський, медик Станіслав Легожинський і слухачка Ванда Лянґ³⁸. Лабораторія містилася при вул. Пекарській 52 у „Закладі гігієни”. Шпиталі, за винятком епідемічного, і інші військові формації зобов'язувалися надсилати сюди взяті аналізи у пацієнтів³⁹.

Наказ № 1 Санітарного департаменту від 9 грудня 1918 р. мав ключове значення для організації медичного персоналу ВП. У цьому документі лікарів, що служили в армії, визнано офіцерами і надано їм відповідні ранги. Це зумовило утворення окремого офіцерського корпусу і впровадило медичну службу в рамки військової організації. Додатково медична служба отримала окремі військові знаки розрізнення на одностроях⁴⁰.

Наступного дня проведено нову організацію санітарної служби в бойових відділах, яку очолив полковий лікар, з правами командира батальйону, а при батальйоні – батальйонний лікар, з правами командира компанії (сотні). Військові лікарі підпорядковувалися комендантам свого підрозділу і санітарному шефові.

³⁵ O.W. 52/VI. – Zarządzenie sanitarne, Rozkaz Nr 15 Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 7 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 3.

³⁶ O.W. 49/VI. – Leczenie chorób zębowych, Rozkaz Nr 15 Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 7 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 3.

³⁷ O.W. 105/VI. – Leczenie chorób zębowych, Rozkaz Nr 19, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 13 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 2.

³⁸ I. prez. 131. – Przydział, Rozkaz Nr 17, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 10 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 2.

³⁹ O.W. 86/VI. – Zarządzenia sanitarne, Rozkaz Nr 17, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 10 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 4.

⁴⁰ Mateusz Paluch, “Organizacja służby zdrowia w Wojsku Polskim w latach 1918–1925”, *Przegląd Prawno-Ekonomiczny*, nr 46, (Stalowa Wola, 2019): 246.

Вони носили однострій, як у піхоти і забезпечувалися лікарською сумкою з хірургічним обладнанням, перев'язувальним матеріалом, ліками, шприцом і кліщами до видалення зубів.

На допомогу полковому або батальйонному лікарю приділено одного медика, санітарний патруль, двоє вояків-вантажників, пару коней з возом (приспосований транспортувати двох поранених) і шість ковдр. При кожній компанії функціонував санітарний патруль, у складі чотирьох вантажників і коменданта-медика. Під час наступу ці чотири патрулі залишалися в тилу батальйону і під наглядом лікаря займалися організацією перев'язувального пункту. В перервах між перестрілками, знаходячи необхідне укриття, вони вирушали за пораненими на поле бою. Не рекомендувалося скеровувати патрулі з передовими відділами, адже ті, потрапляючи під ворожий вогонь, зазнавали поранень і не могли виконувати свої безпосередні обов'язки. Кожен патруль отримував дві пари ношей і шин, ліхтар, дві польові пляшки, санітарну сумку з пов'язками і дві хлібниці, в одній з яких зберігали пов'язки. Також кожен комендант забезпечувався пов'язкою Есмарка. До патрулів входили фізично сильні вояки, при цьому жінки могли виконувати цю службу до моменту їх заміни на чоловіків. Вояки зобов'язувалися носити зашитий перев'язувальний пакет у правій кишені блузи. Відділи самостійно призначали зі свого числа необхідних людей на санітарів.

Одночасно оголошено про створення резервної транспортної колони при шпиталі № 1 на Техніці. Проте відділи продовжували транспортувати хворих і поранених з поля бою власними або реквізованими возами. Залучати саму колону могли лише старші лікарі санітарно-операційних груп. Кожен її віз чи автомобіль пристосовувався перевезити двох поранених і двоє санітарів, двоє нош, шість ковдр, по одному термосу для чаю та кави і пов'язки Есмарка. Кожен транспорт з пораненими, що прибував до шпиталю з поля бою, отримував від лікаря на перев'язувальній станції подальші вказівки, чи потрібно знову повертатися на фронт⁴¹.

Того ж дня встановлено норми харчування для хворих і поранених у військових шпиталях. Передбачалося, що лікарні будуть отримувати продовольство в інтендантурі НК ВП або закуповувати його самостійно. Встановлені норми залежали від спеціалізації лікарні. Передбачалися сніданки, обіди, вечері і, в разі необхідності, ще два додаткові прийоми їжі. Сформовано три форми дієти: для важко хворих, для хворих, яким необхідне краще харчування і для тих, хто проходив реабілітацію, легко хворих і допоміжного лікарського персоналу. Перша дієта на сніданок передбачала чай або білу каву чи какао з додатком 50 г сухарів; другий сніданок чай або молоко, або два яйця, або каша, до всього додавали 50 г сухарів; на обід давали бульйон або борщ, або кашу, або омлет і компот; на

⁴¹ O.W. 90/VI. – Ustrój służby sanitarnej w formacjach bojowych, Rozkaz Nr 17, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 10 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 5–6.

підвечірок – як на перший сніданок; вечеря – каша або омлет і компот. Друга форма включала сніданок такий як у першій, але до раціону міг входити ще хліб; другий сніданок такий, як і в першій формі; на обід міг бути бульйон, суп, борщ, каші або омлет і компот; підвечірок такий, як перший сніданок; вечеря з каші і компоту. Третя дієта складалася з сніданку, як у першій формі або суп; на обід давали бульйон або суп, варене або печене м'ясо із овочами і компот; на вечерю овочі або каша і компот, що другий день м'ясо. До першої дієти в окремих випадках передбачалося давати вино, чорну каву, винну поливку, шинку і 1–2 булки. До другої дієти всі додатки з першої, окрім того на другу вечерю можна давати хворому м'ясу підливу, смажену або печену курку, шніцель, або кашу з грису, борошна або рису, а також хрін чи картопляний салат. До першої дієти видавати сухарі або булки, до другої – сухарі, булки або хліб і до третьої лише хліб. Загалом на кожного хворого передбачалося денно 400 г муки, 20 г жиру, 25 г солі і 40 г цукру⁴².

НК ВП 13 грудня 1918 р. знову вимагала провести дезінфекцію в казармах. Для цього при санітарній резерві гарнізонного шпиталю вирішено створити робітничо-санітарний відділ з 30 осіб. Його комендантом міг стати підпоручник або хорунжий. Перед початком роботи відділ зобов'язувався пройти санітарне навчання, на гарнізонний шпиталь покладалося завдання забезпечити його необхідним реманентом, щоб проводити дезінфекції⁴³.

Того ж дня оголошено про відкриття в школі св. Антонія при вул. Личаківській лікарні Червоного Хреста на 60 ліжок. За тиждень планувалося збільшити їх кількість до 100. Командування вирішило, що шпиталь отримуватиме харчі із складів Інтендатури за відповідну оплату, а лікування вояків у ньому буде платним і дорівнюватиме розміру їх щоденної зарплатні⁴⁴. При цьому відвідувати пацієнтів у шпиталях дозволялося лише у визначені години, в інших випадках НК ВП або бюро Червоного Хреста могло призначити додатковий час⁴⁵.

Спроба впорядкувати санітарний персонал в бойових формаціях наприкінці 1918 р. не принесла бажаного результату, адже надходили численні скарги на брак вантажників і санітарів. Для виходу з ситуації НК ВП оголосила про відкриття двотижневих курсів при шпиталях залоги у Львові і Перемишлі. Перший курс розпочинався 15 січня, наступний після його завершення. Кожен

⁴² О.В. 83/І.30. – Odżywienie chorych w szpitalach i personalu pomocniczego, Rozkaz Nr 17, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicyę Wschodnią, Lwów, dnia 10 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 4.

⁴³ О.В. 113/VI. – Zarządzenie sanitarne, Rozkaz Nr 19, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicyę Wschodnią, Lwów, dnia 13 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 3.

⁴⁴ О.В. 108/VI. – Otwarcie szpitala Czerwonego Krzyża, Rozkaz Nr 19, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicyę Wschodnią, Lwów, dnia 13 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 2.

⁴⁵ О.В. 110/VI. – Odwiedzenie chorych w szpitalach wojskowych i Czerwonego Krzyża, Rozkaz Nr 19, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicyę Wschodnią, Lwów, dnia 13 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 2.

полк, як і кожна етапна формація в розмірі батальйону скеровувала на цей курс по два вояки. З кожної сотні по чотири особи, з кожного батальйону – дві, з кожного полку – дві, з кожного батальйону і полку по чотири особи для санітарних патрулів. Отже, після завершення курсу при кожному батальйоні були б сформовані чотири патрулі, а це 16 вантажників, один патруль з чотирьох вантажників для лікаря і ще два вантажники у санітарному патрулі. Всього 22 вантажники. При полку – 22 вантажники на кожен батальйон, чотири вояки в санітарному патрулі і два при полковому лікаря. Для санітарів курс тривав три тижні при гарнізонному шпиталі у Львові. В годинах поза навчанням їх рекомендували використовувати в залах біля хворих. Після завершення курсу санітарів передавали до комісії ген. Альбіновського, який розподіляв їх до транспортної колони або до санітарної колони при Дивізії. При цьому їх забороняли використовувати при бойових формаціях⁴⁶.

Наприкінці місяця командування встановило нові умови набору медиків на військову службу. Придатних до фронтової служби планувалося використовувати в бойових відділах, а непридатних – в шпиталях і формаціях поза фронтом. Кандидатами ставали лише ті, хто закінчив хоча б два роки медицини. Медикам, які навчалися понад два роки дозволялося призначати звання хорунжих після двомісячної служби, а після чотирьох – підпоручників. При цьому кандидати залишали за собою військові ранги отримані ще у австрійській армії. Остаточне право підвищувати медиків належало до компетенції НК ВП. Наказом № 21/40 від 13 грудня 1918 р. врегульовано виплату зарплатні⁴⁷.

Упродовж 21–22 грудня 1918 р. відбулися нові призначення на керівні посади у медичних структурах ВП у Східній Галичині. Так, санітарним інспектором при НК призначено пполк. Галбана⁴⁸. На посаду референтів аптекарського відділу затверджено Мар'яна Крижановського і Яна Піпеса-Поратинського. До їх завдань належала організація аптекарської служби, встановлення кількості санітарного майна у підрозділах і у військових аптеках, на складах перев'язувального матеріалу, а також відкриття нових організаційних структур. Після погодження з Саншефом замовляли і закуповували необхідні матеріали, встановлювали контроль за рахунками, підтверджуючи всі асигнації від лікарень, аптек, складів та військових підрозділів⁴⁹.

НК ВП продовжила розбудову і оптимізацію мережі медичних закладів у Львові. Дня 22 грудня 1918 р. на баланс армії передано шпиталь Червоного Хреста на 50–70 ліжок при вул. Личаківській. В ньому лікували лише офіцерів за

⁴⁶ L.p. 260, Do rozkazu. Szkoła tragarzy rannych i sanitaryuszow, 4/1 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 28, k. 1–2.

⁴⁷ O. W. 165/VI. – Nominacje medyków., Rozkaz Nr 25, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 21 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 3.

⁴⁸ O. W. 167/VI. L. prez. 287. – Inspektorat sanitarny, Rozkaz Nr 25, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 21 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 3.

⁴⁹ O. W. 185/VI. L. prez. 312. – Wydział aptekarski, Rozkaz Nr 26, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 22 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 3.

визначену платню в розмірі денного утримання і ще додатково 50% від цієї суми. За оплату санаторій отримували харчі, засоби обігріву і пашу для коней від господарського уряду Інтендантури НК ВП. Сюди перевели всіх офіцерів, окрім психічно хворих⁵⁰. Від 24 грудня переставав існувати офтальмологічний відділ в гарнізонному шпиталі. Хворих перевели до запасного шпиталю № 1 на Техніці⁵¹.

Дня 1 січня 1919 р. у Львові відкрито ортопедичний заклад при вул. Сенаторській, 6. Його очолював пор. Юзеф Алексєєвіч. Персонал складався з підлікаря, двох масажистів і трьох фахових санітарок. При закладі працювала майстерня виготовлення протезів і ортопедичних апаратів. Її персонал – спеціаліст перев'язування і його помічник, ортопедичний механік з двома помічниками⁵².

Зіссуття міського водоканалу вплинуло на роботу лікарень. Для готування їжі топили сніг, який проціджували через кілька шарів марлі, а для пиття таку воду кип'ятили. Шпитальними туалетами могли користуватися лише пацієнти, де для зливу також топився сніг. Для решти вояків викопували вигрібні ями поблизу казарм⁵³.

Відтак 4 січня 1919 р. підписано наказ, яким встановлено чисельний склад львівських шпиталів. До їх штату входили комендант, два офіцери провіантури, офіцер начальник будинку, офіцер персоналу, офіцер економіст і депозитарій, офіцер рахунковий і офіцер каси. До гарнізонного шпиталю міг входити ще офіцер як комендант персоналу резерви. Усі офіцери належали до групи В і С (непридатні до фронтової служби). НК ВП вимагало скерувати надлишок офіцерів до офіцерської резерви при Команді міста і плацу, а далі, по можливості, офіцерів замінити аптекарями і санітарами офіцерами⁵⁴.

Уже 6 січня вирішено організувати санітарні колони при дивізіях ген. Лесневського у Львові і ген. Зелінського у Перемишлі. В окремих випадках санітарна дивізійна колона могла приділятися і до самостійної діючої бригади. Колона розраховувалася на 100 осіб. До її складу входили два–три лікарі, військовий капелан, по одному офіцерові таборовому, провіантури, рахунковому і касовому, аптекар, чотири медики підпоручники, 10 санітарок, 30 вантажників, п'ять офіцерів з груп В і С, дезінфектор, два кухарі, швець, кравець, коваль, муляр, столяр або тесля, три писарі, 25 візників, 20 возів, польова кухня, дезінфекційний апарат, віз для особистого користування, 46 тяглових і три верхові

⁵⁰ O. W. 179/VI. – Sanatorium Czerwonego Krzyża, Rozkaz Nr 26, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 22 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 3.

⁵¹ O. W. 195. – Leczenie chorych na oczy, Rozkaz Nr 27, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 24 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 3.

⁵² O.W./kwat. 17. – Zakład ortopedyczny W.P., Rozkaz Nr. 37, Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 12 lutego 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 3, k. 3.

⁵³ O.W. 231/VI. Zarządzenie sanitarne, Rozkaz Nr. 29, Lwów, dnia 29 grudnia 1918, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1, k. 5.

⁵⁴ O. W. 15. – Etat oficerów szpitali lwowskich, Rozkaz Nr. 3, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 4 stycznia 1919 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 3, k. 3.

коні. До завдань колони належало організувати збірні пункти для хворих і поранених з дивізійних відділів під час маршу, стоянки або обозування. На випадок тривалої зупинки вимагалось створити будинок для легких пацієнтів, а важких скеровувати до найближчого шпиталю. Головне завдання колони під час бою – організація двох відділів: транспортабельних і нетранспортабельних (легеневі поранення або в живіт) поранених. З першого відділу скеровували до найближчих шпиталів, а з другого лікували на місці до часу поки не з'являлася можливість їх перевезти або не наступала смерть. Транспортували возами і залізницею, однак при цьому заборонялося використовувати санітарні вози дивізії. Дивізійні вози могли використовуватися лише для перевезення з пунктів збору і до головної станції⁵⁵.

Дня 11 січня 1919 р. на залізничній лінії Львів–Перемишль розташовувалися такі медичні заклади: у Львові – збірна станція для поранених і хворих разом з будинком для хворих, лікарем і санітарним персоналом на Головному двірці; Зимній Воді – перев'язувальний пункт з будинком для хворих, санітарний патруль на перехресті доріг в селі і санітарна автоколона; Мшані – перев'язувальний пункт на станції, будинок для хворих на п'ять осіб і санітарний патруль; Кам'яноброді – перев'язувальний пункт, санітарний патруль і будинок для хворих; станція Городок – перев'язувальний пункт, будинок для хворих на шість ліжок і санітарний патруль; Городок місто – пункт перев'язувальний і шпиталь на 60 ліжок; Судовій Вишні – перев'язувальний пункт на станції, будинок для хворих на шість ліжок і санітарний патруль; Хоросниці – перев'язувальний пункт, будинок для хворих і санітарний патруль; Мостиськах – перев'язувальний пункт, будинок для хворих на п'ять ліжок і санітарний патруль; Медиці – медичну службу провадив лікар Дмитрієвич. Транспортування відбувалося санітарним вагоном, який щоденно курсував зі Львова о 7.45 і наступного дня назад з Перемишля⁵⁶. Інспекційну медичну службу на залізничній лінії Львів–Перемишль виконував пор. лікар Адам Електровіч з Команди Етапу⁵⁷.

З приходом холодів серед військовиків почали ширитися різноманітні епідемічні захворювання. Тому, Міністерство Військових Справ видало наказ № 6 від 21 січня 1919 р.: персонал, який буде контактувати з такими хворими, мав уже перехворіти на них. Одночасно вимагалось, щоб відділи які отримували медичні інструменти, повертали їх до Головного санітарного складу. Наголошувалося на бережливому використанні запасів вати і перев'язувальних

⁵⁵ L.p. 358. Do rozkazu. Organizacya kolumny sanitarnej dywizyjnej, 6/1 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 28, k. 1–3.

⁵⁶ O.W. 70/VI. Urządzenia sanitarne i transport chorych i rannych na linji kolejowej Lwów-Przemyśl, Rozkaz Nr 10, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 11 stycznia 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 3, k. 2–3.

⁵⁷ O. W. 143/IV. L. prez. 477. Służba inspekcyjna sanitarna, Rozkaz Nr 19, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 21 stycznia 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 3, k. 3.

матеріалів. Перев'язувальний матеріал заборонялося викидати, а навпаки – їх слід передавати до пральні⁵⁸.

Відтак 28 січня НК ВП вирішила, щоб лікарі кожні два тижні проводили медогляд і виявляли венеричних хворих у своїх відділах. У разі підтвердження хвороби вояка скеровували до шпиталю залоги у Львові або в Перемишлі. При цьому амбулаторне лікування здебільшого заборонялося, це не стосувалося випадків негонорейного ураження сечівника чи герпесу. Якщо не було можливості негайно вислати хворого до лікарні, то протягом цього часу його лікували йодом, ртутною маззю і ляпісом. Командування вимагало встановити джерело зараження і не допускати повторних випадків⁵⁹. Упродовж лютого 1919 р. у Львові і Перемишлі виявлено 452 випадки венеричних захворювань. Така кількість хворих змусила НК ВП відкрити у Будинку інвалідів венеричний відділ на 250 ліжок. Наголошувалося також на тому, щоб надавати можливість воякам купувати презервативи⁶⁰.

На початку лютого 1919 р. хворих на вушні, офтальмологічні захворювання і нервові розлади вирішено скерувати до шпиталю “Техніка”, зубні – до шпиталю залоги, а внутрішні – до амбулаторії в Гімназії Руській біля Техніки⁶¹ (тепер Академічна гімназія у Львові). Від 15 лютого почала працювати рухома епідемічна колона № 4 коменданта Юзефа Байсаровича⁶². Дня 22 лютого створено польову стоматологічну амбулаторію в Городку. В її штаті працювали лікар, санітарний підofiцер і дві санітарки⁶³.

У лютому командування далі наголошувало на потребі проводити дезінфекції і купелі для усіх вояків у лазнях, а також вимагало прибирати на позиціях і в казармах. На фронті виникла проблема нестачі облаштованих місць під туалети, що загрожувало появі інфекційних захворювань. Тому вимагалось якомога швидше вирішити цю проблему, а вояків змусити справляти природні потреби лише у відведених для цього місцях. Окрім того, з'явилася заборона брати до

⁵⁸ O. W.253. Ministerstwo Spraw Wojsk. Dep. sanit. Rozkaz Nr. 6, Rozkaz Nr 31, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 5 lutego 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 3, k. 3.

⁵⁹ O.W. 233/VI. Peryodyczne badanie żołnierzy po oddziałach i postępowanie w razie wypadku choroby wenerycznej, Rozkaz Nr 27, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 28 stycznia 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 3, k. 3.; L.p. 1811, Peryodyczne badanie żołnierzy po oddziałach i postępowanie w razie wypadku choroby wenerycznej, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 29, k. 1.

⁶⁰ L. 177, Raport w sprawie działalności i agend prowadzonych przez Komisję zdrowotności “Wschód”, 3.III.1919, WBH, zesp. I.301.17, sygn. 1, k. 3.

⁶¹ O. W.248. Odsyłanie chorych, Rozkaz Nr 30, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 4 lutego 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 3, k. 3.

⁶² L. kwat. 480. Kolumna epidemiczna Nr. 4, Rozkaz Nr. 55, Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 5 marca 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 3, k. 4.

⁶³ L.kwat. 284. Polowe ambulatorium dentystryczne Nr 1, Rozkaz Nr 46, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 22 lutego 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 3, k. 4.

фронтових відділів санітарок без дозволу санітарного референта групи⁶⁴, з огляду на різні випадки, що підривали дисципліну у відділах.

Проблема нестачі медичних кадрів дошкуляла НК ВП. Тому 1 лютого 1919 р. оголошено мобілізацію лікарів віком до 35 років⁶⁵. Додатково в хірургічній клініці лікаря Ридгера відкрито хірургічні курси. Для цього саншефи відділів зобов'язувалися виділити по три медики з санітарної резерви до лікарні залози у Львові⁶⁶. Вдалося врегулювати службу санітарок, прийнятих до ВП. Згідно з розпорядженням, вони перебували на частковому забезпеченні і отримували визначену платню. Утримання складалося з норми покращеної дієти для хворих. Мешкання при лікарні надавали безкоштовно, на випадок відсутності місця санітарки винаймали його за свій кошт. Їм не передбачалось державного одягу. На першому році служби санітарка отримувала 4 марки денно; на 2 – 4,5; на 3–5; 4–6 марок. Вислуга років у інших арміях зараховувалася. Санітаркам, які працювали в польових шпиталях ВП або у епідемічних чи психіатричних відділах служба, зараховувалася подвійно. Кожній санітарці надавалася чотиритижнева відпустка раз на рік. Звільнення входило до компетенції військового командування, при цьому санітарка отримувала відпускні у розмірі двотижневої платні при піврічній службі і місячну – за тривалішу службу⁶⁷.

Дня 16 лютого 1919 р. вирішено, що на випадок захворювання санітарок або допоміжного персоналу на службі вони отримуватимуть повну платню до повного одужання або до звільнення їх зі служби. В інших випадках в перші тижні нараховувалася повна платня, далі – лише половина. Перебуваючи в лікарнях, санітаркам не виплачували харчового додатку. Це право не стосувалося цивільних працівників, які отримували виплату в касі хворих. У разі, коли хвороба тривала понад три місяці, санітарок звільняли зі служби⁶⁸.

Відтак 20 лютого 1919 р. оголошено про утворення “Комісії здоров'я армії Схід”, яку очолив майор Леслав Венгриновський. До неї увійшли референт легеневих захворювань кап. Леон Кжеміцкі, референт до справ лабораторій і одночасно начальник гігієнічно-бактеріологічної лабораторії № 1 кап. Наполеон Гасіровскі, його заступник кап. Здіслав Стеусінг, референт гігієни фронту епідемічних колон і дезінфекторів пор. Адам Електровіч, референт асанації місцевостей Роман Слушкевіч і референт до справ продовольчих, одягу і розкватерування хімік Немчицкі. Штат в основному складався з лікарів гігієни,

⁶⁴ Rozkaz № 33, Miejsce postoju. Dnia 26 lutego 1919 r., WBH, zesp. I.341.1, sygn. 87, k. 23–24.

⁶⁵ Dekret o powołaniu do służby czynnej wojskowych lekarzy w wieku do 35 lat, Robotnik, nr. 37, 24 stycznia 1919, WBH, zesp. I.300.1, sygn. 1060, k. 1.

⁶⁶ O.W./ op. 7. Kursa chirurgii polowej, Rozkaz Nr 36, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicyę Wschodnią, Lwów, dnia 11 lutego 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 3, k. 2.

⁶⁷ I. 80. Pobory sanitaryuszek, Rozkaz Nr. 38, Dowództwo Wojsk Polskich na Galicyę Wschodnią, Lwów, dnia 13 lutego 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 3, k. 3.

⁶⁸ I.94/43. Pobory sanitaryuszek i sił pomocniczych w czasie choroby i przebywania w szpitalu, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 30, k. 1.

а їх чисельність залежала від потреб. До обов'язків комісії входила боротьба з епідемічними захворюваннями, нагляд за гігієною в армії, а також збір статистичних і наукових матеріалів. Для цього вона проводила санітарні інспекції у всіх відділах, що підпорядковувалися НК ВП з метою поліпшити умови життя і боротьби з пошестями. Комісії підпорядковувалися бактеріологічні, хімічні і лабораторії харчового контролю, дезінфекційні і купальні колони⁶⁹. Дня 22 лютого НК ВП створила три гігієнічні округи – Львів, очолив пор. Влодзімеж Косковські, Городок – пор. Влодзімеж Добія і Перемишль – Владислав Фухс⁷⁰.

У лютому 1919 р. медична мережа складалася у Львові зі шпиталю залоги, запасних шпиталів № 1 і № 2, збірної станції хворих і поранених, Центрального санітарного складу у Львові і з філією у Перемишлі, шпитального потягу № 2; в Городку – запасного шпиталю; у Перемишлі – шпиталю залоги, запасного шпиталю і збірної станція; шпиталів в Сяноці, Сухій, Ярославі, Ланцуті і Ніску. Станом на 13 лютого на залізницях працювало три санітарних патрулі. Рухома санітарна колона перебувала в Перемишлі, загалом їх було чотири. При польових формаціях працювали три санітарних пункти⁷¹. У Львові будувалися потяги-дезінфектори. Таких потягів було чотири. Перший “Полтва” збудовано 20 лютого 1919 р. Також проводилися ремонти санітарних потягів⁷². У районі Белза, що належав до оперативного простору групи “Буг”, у лютому 1919 р. функціонував перев'язувальний пункт під керівництвом Александра Завадського. На залізничній лінії їздив санітарний потяг ім. Єлени Падеревської⁷³. Відтак 25-го лютого командування утворило ще й санітарну автоколону під керівництвом Станіслава Запаловіча⁷⁴.

Отже, організація медичної служби Війська Польського у Східній Галичині впродовж листопада 1918 – лютого 1919 рр. перебувала на етапі свого становлення. Водночас, слід підкреслити, її організація мала добру логістику. Центри надання допомоги формувалися навколо Львова і Перемишля, де поляки вміло використали потужності військових шпиталів колишньої австро-угорської армії. Важливим із стратегічного погляду було залучення можливостей залізниці

⁶⁹ O.W/op. 30. Komisya zdrowotności armii „Wschód”, Rozkaz Nr 47, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 23 lutego 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 3, k. 2–3.

⁷⁰ O.W/kwat. 62. Okręgi higieniczne Lwów, Gródek Jagieł., Przemyśl, Rozkaz Nr 46, Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 22 lutego 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 3, k. 5.

⁷¹ Objaśnienie. Zmiany od dnia 13 lutego 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 46, k. 1–2.

⁷² Dane o budowie pociągów pancernych w warsztatach gł. I kl. PKP we Lwowie, WBH, zesp. I.400, sygn. 2105, k. 3.

⁷³ Stefan Jellenta. Obrona Belza 18 – 22 lutego 1919 r., WBH, zesp. I.341.1, sygn. 57, k. 3.

⁷⁴ O.W/op. 31. – Kolumna sanitarna automobilowa, Rozkaz Nr. 48, Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią, Lwów, dnia 25 lutego 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 3, k. 1; L. 177, Raport w sprawie działalności i agend prowadzonych przez Komisję zdrowotności „Wschód”, 3.III.1919, WBH, zesp. I.301.17, sygn. 1, k. 1–3.

для швидкого транспортування хворих і поранених. Позитивними чинниками, що вплинули на становлення військової медицини ВП виявилось надання лікарям і медикам військових ранг, впровадження заробітної платні, надання соціальних пільг і гарантій. Як на умови війни, медична служба ВП функціонувала цілком задовільно.

THE ORGANIZATION OF MEDICAL AND SANITARY SERVICE OF THE POLISH ARMY IN EASTERN GALICIA (November 1918 – February 1919)

Volodymyr RUTAR

PhD, absolvent of the University of Warsaw
Visegrad Foundation scholar
e-mail: rutar.volodymyr@gmail.com

The organization of the military medical service of the Polish Army in Eastern Galicia began in the first days of November 1918. It was managed to create a network of medical and dressing stations in Lviv. Compelling assistance was provided by women who cared for the sick and wounded soldiers.

The local hospital on Tehnika was the main center of medical care of the Polish Army. All hospitals had a clear organizational structure, setting the time of admission of patients, as well as areas of responsibility. In addition to medical institutions in Lviv, doctors and hospitals in Przemyśl provided significant assistance in the treatment of patients, where patients were transported by ambulance trains.

The patients were dominated by soldiers with bullet wounds, typhus and sexually transmitted diseases. The command constantly stressed to the soldiers to follow the rules of personal hygiene and maintain cleanliness in the barracks. Medical examinations were performed for this purpose. There were some baths, dental and bacteriological laboratories in the city. Additionally, the command developed special nutrition and diet for patients.

To train medical staff, the NK organized sanitary courses and courses for loaders. They tried to solve the shortage of medical staff by mobilizing and attracting medical students. In general, the positive factors that influenced the formation of military medicine of the Armed Forces were the provision of military ranks to doctors and physicians, the introduction of wages, the provision of social benefits and guarantees.

Keywords: military, Lviv, Polish, armed forces, medical service

REFERENCES

- Gella Jan, *Ruski miesiąc 1.XI – 22.XI 1918*, (Lwów, 1919). (in Polish)
- Klimecki Michał, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, (Warszawa, 2000). (in Polish)
- Kopociński Krzysztof, Kopociński Zbigniew, Jeśman Czesław, “Mjr dr Kazimierz Rudolf Fritz (1896–1979) – obrońca Lwowa, powstaniec warszawski, człowiek wielkiego serca i ducha”, *Lekarz Wojskowy*, Nr 3, (2017). (in Polish)
- Kopociński Krzysztof, Kopociński Zbigniew, Jeśman Czesław, “Szpital nr 2 i jego naczelny chirurg podczas Obrony Lwowa 1–22 listopada 1918 roku”, *Lekarz Wojskowy*, Nr 1, (2018). (in Polish)
- Krzemiński-Nagody Zdzisław, “Wspomnienia o wojskach samochodowych w czasie listopadowej obrony Lwowa”, *Rocznik towarzystwa badania historii obrony Lwowa i województw południowo-wschodnich*, (Lwów, 1937). (in Polish)

- Maleczyńska Ewa, "Harcerki lwowskie w listopadowej obronie Lwowa", *Rocznik towarzystwa badania historii obrony Lwowa i województw południowo-wschodnich*, (Lwów, 1937). (in Polish)
- Marjan Jakubowski, Stefania Pazandyowa: Z walk o Lwów 1918, Lwowska natsjonalna naukowa biblioteka im. V. Stefanyka, rukopys. 5867/II.
- Paluch Mateusz, "Organizacja służby zdrowia w Wojsku Polskim w latach 1918–1925", *Przegląd Prawno-Ekonomiczny*, nr 46, (Stalowa Wola, 2019). (in Polish)
- Pobudka*, (1918, 7 listopada, 9 listopada, 11 listopada) (in Polish)
- Rutar Volodymyr, "Mobilizatsiya do Viyska Polskoho u Skhidniy Halychyni pid chas polsko-ukrayinskoyi viyny (lystopad 1918–lypen 1919 rr.)", *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*, Vyp. 21, (Lviv, 2020).
- Rutar Volodymyr, "Organizacja polskich sił zbrojnych podczas walk z Ukraińcami we Lwowie (1–21 listopada 1918 r.) według materiałów archiwalnych Wojskowego Biura Historycznego i Archiwum Akt Nowych", *Przegląd Środkowo-Wschodni*, Nr 5, (Warszawa, 2020). (in Polish)
- Sulimirski Wit, "Grupa Sokół-Macierz", *Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918, Relacje uczestników*, t. II, (Lwów, 1936). (in Polish)
- Ankiety W.B.H. w sprawie budowy pociągów pancernych z r. 1933 i 1934, WBH, zesp. I.400, sygn. 2105. (in Polish)
- Historia powstania Szpitala epidemicznego W. P. we Lwowie, WBH, zesp. I.400, sygn. 3251. (in Polish)
- Instrukcja materialna dla komisarzy cywilnych, sprawa transportów kolejowych i obsady dworców oraz pomoc dla polskiej ludności Lwowa i Kresów; obsada personalna 14 pułku piechoty, dowództwa dworca w Jarosławcu; etat dworca Jarosław i Rawa Ruska; raporty broni i amunicji; schematy ubezpieczenia linii kolejowych, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 57. (in Polish)
- Materiały do rozkazów personalnych, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 28. (in Polish)
- Materiały do rozkazów w sprawach organizacyjnych i personalnych, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 29. (in Polish)
- Materiały do rozkazów w sprawach personalnych i organizacyjnych, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 30. (in Polish)
- Obrona Lwowa. Odpisy dokumentów do dziejów walk listopadowych we Lwowie. – 1918, WBH, zesp. I.400, sygn. 1516. (in Polish)
- Odpisy akt Komendy Grupy Operacyjnej gen. Leśniewskiego z 1918–1919 r. – rozkazy dzienne i oficerskie, zarządzenia operacyjne, karty służbowe, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 87. (in Polish)
- Odpisy akt Komendy Grupy Operacyjnej gen. Roji z 1919 r. – rozkazy, meldunki, karty służbowe, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 92. (in Polish)
- Odpisy akt Komendy Wojskowej Austriackiej i Naczelnej Komendy Wojska Polskiego we Lwowie z 1918 r. – rozkazy dzienne, organizacyjne, alarmowe, poufne i oficerskie, meldunki wywiadowcze, korespondencja w sprawie układów z Ukraińcami i Żydami, wykazy imienne oficerów, podoficerów i szeregowców, szkic sieci telefonicznej, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 76. (in Polish)
- Odpisy akt Naczelnej Komendy Wojska Polskiego we Lwowie i Komendy Miasta Lwowa z 1918 r. – rozkazy dzienne, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 67. (in Polish)

- Odpisy akt Naczelnej Komendy Wojska Polskiego we Lwowie i Komendy Miasta Lwowa z 1918 r. – rozkazy dzienne, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 68. (in Polish)
- Odpisy akt Naczelnej Komendy Wojska Polskiego we Lwowie z 1918 r. – rozkazy, raporty i meldunki sytuacyjne, karty służbowe, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 71. (in Polish)
- Odpisy akt Odcinków I–IV we Lwowie z 1918 r. – rozkazy, raporty i meldunki sytuacyjne, wykazy imienne oficerów i ochotników, karty służbowe, raporty sanitarne, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 118. (in Polish)
- Odpisy akt Oddziału Korespondentów Wojennych przy Dowództwie Wojska Polskiego na Galicję Wschodnią z 1919 r. – tymczasowy projekt organizacji, raporty bojowe, korespondencja, materiały do historii oddziałów, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 127. (in Polish)
- Przyczynki historyczne; recenzje; korespondencja w sprawie badań naukowych, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 57. (in Polish)
- Rozkazy nr 1–97, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 3. (in Polish)
- Rozkazy nr 8–31, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 1. (in Polish)
- Sprawozdanie dotyczące stosunków sanitarnych w czasie inwazji na Śląsku; raporty z inspekcji sanitarnej. Raport – Komisji Zdrowotności Wschód; tymczasowa instrukcja dla Stacji Zbornych i rannych; sprawozdanie z organizacji sanitarnej Dywizji Litewsko-Białoruskiej, WBH, zesp. I.301.17, sygn. 1. (in Polish)
- Wycinki z prasy polskiej dotyczące spraw wojskowych, WBH, zesp. I.300.1, sygn. 1060. (in Polish)
- Wykazy imienne zabitych i rannych w 1918 r. we Lwowie, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 68. (in Polish)
- Wykazy stanu i organizacja podległych oddziałów w tym Orde de Bataille Kwatermistrzostwa Komendy Miasta, Referatu Bezpieczeństwa; organizacja Oddziału II; plany sytuacyjne okręgu etapów Lwów, Przemyśl, Sanok; rejestracja szkód powstałych w wyniku wojny polsko-rosyjskiej, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 46. (in Polish)
- Zarys organizacji szpitala chirurgiczno-ortopedycznego i fabryki protez S.O.M.S. Wojsk. Domu inwalidów we Lwowie, WBH, zesp. I.400, sygn. 3363. (in Polish)
- Zestawienia historii organizacji wojsk technicznych, lotniczych, łączności, kolejowych, samochodowych oraz i służby zdrowia 1918–1921, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 239. (in Polish)